

Τοπικές ιστορίες στο σχολείο Από το γενικό παρελθόν στο παρελθόν του τόπου

*Μαρία ΡΕΠΟΥΣΗ**

Η δεκαετία του 90 και κυρίως το δεύτερο μισό της εμφανίζεται να αποτελεί στην περίπτωση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος το πλαίσιο της κυφορίας σημαντικών αλλαγών στον τομέα **της διδακτικής της ιστορίας**. Εκδίδονται σχετικοί τίτλοι βιβλίων¹, ενώ απουσιάζουν τις προηγούμενες δεκαετίες, οργανώνονται συναντήσεις, εξαγγέλλονται νέα προγράμματα σπουδών, προκηρύσσονται νέα σχολικά εγχειρίδια. Με σχετική καθυστέρηση μιας ή περισσότερων δεκαετιών από ότι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες γίνεται εμφανής ο προβληματισμός **αναφορικά με το περιεχόμενο της ιστορικής γνώσης** και τίθεται από πολλές πλευρές το ζήτημα του αναπροσδιορισμού του σκοπού, των στόχων, των μεθόδων και των εργαλείων της σχολικής ιστορίας. Στον πυρήνα της προβληματικής που αναπτύσσεται βρίσκεται κατά την εκτίμησή μου η ίδια **η φύση του ιστορικού μαθήματος** στη διαπλοκή της με τη φύση των ιστορικών σπουδών και την επιστημολογία που τις συνοδεύει. Συγκροτούνται, στη βάση αυτή, βασικά επιστημολογικά ζητήματα που καλείται να λύσει η σχολική ιστορία, ζητήματα που παρουσιάζονται συχνά με τη μορφή διχοτομιών. Μία από αυτές συνδέεται με την **αφηγηματική ή ερευνητική μορφολογία** της σχολικής ιστορίας και οργανώνει διαφορετικούς χώρους αναφορών και προτάσεων.

Η τοπική ιστορία ως σύγχρονη πρόταση για το πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο σχολείο ανιχνεύεται στο εσωτερικό της αμφισβήτησης της αφηγηματικής σχολικής ιστορίας και επιχειρεί να συνδέσει για λογαριασμό του σχολείου την γνώση της ιστορίας με την έρευνα². Αποτελεί έτσι μία από τις όψεις των αλλαγών που προβάλλονται για την ανανέωση του ιστορικού μαθήματος στην εκπαίδευση χωρίς ωστόσο να συνοδεύεται πάντοτε από τις ανάλογες μεθοδολογικού χαρακτήρα σύγχρονες προσεγγίσεις της διδακτικής της ιστορίας³.

Προβάλλεται συχνά ως εννοιολογικά και μεθοδολογικά αυτονόητη –η τοπική ιστορία- με έμφαση άλλοτε την ορατότητα της ιστορίας του τοπίου που περιβάλλει τη σχολική μονάδα και άλλοτε το βιωματικό χαρακτήρα που εμπεριέχει η σχέση του υποκειμένου με τον τόπο του. Δεν είναι ωστόσο δυνατή η πρόσληψη της ιστορικότητας του τοπίου χωρίς τη μνεία ή και τη νοητική εργασία που θα την αναδείξει. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει ιστορικότητα του τοπίου από τη στιγμή που οι άνθρωποι δεν την αντιλαμβάνονται. Η ιστορική σημασία δεν προσλαμβάνεται αυτόματα από τις αισθήσεις. Διαθλάται μέσα από ένα σύνολο σύνθετων ιδεών και αποτελεί

* Η Μαρία Ρεπούση είναι επίκουρη καθηγήτρια Ιστορίας και Διδακτικής της Ιστορίας στο ΠΤΔΕ του ΑΠΘ

αντικείμενο επεξεργασίας. Προκύπτει από τη στιγμή που κάποια από τις όψεις της πόλης αναδεικνύεται σε συγκεκριμένες συνθήκες και για συγκεκριμένους λόγους σε αντικείμενο της ανθρωπίνης περιέργειας, παρατήρησης, έρευνας κλπ⁴. Η διεργασία αυτή είναι επίσης μια σύνθετη κοινωνική διεργασία που υπακούει σε ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα. Δεν είναι τυχαίο, για παράδειγμα, ότι η εκκοσμιευμένη αντίληψη του χώρου και η διαμόρφωση συνείδησης των δεσμών των νεότερων Ελλήνων με τους αρχαίους επέτρεψε στους γνωστούς από τη *Γεωγραφία Νεωτερική* Δημητρείς την παρατήρηση του ελληνόφωνου τουρκοκρατούμενου χώρου ως κοιτίδας του αρχαιοελληνικού πολιτισμού⁵. Δεν είναι επίσης τυχαίο ότι η παρουσία των αρχαιοελληνικών λειψάνων έγινε ιστορικά ορατή για τους ελληνόφωνους πληθυσμούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας στο πλαίσιο του νεοελληνικού διαφωτισμού και στο βαθμό που η σύλληψη της κοινής βιβλικής καταγωγής των χριστιανικών λαών αντικαταστάθηκε από αυτήν της καταγωγής των νεότερων από τους αρχαίους Έλληνες. Ερείπια, επιγραφές, αγάλματα, τεμάχια από αγγεία, νομίσματα γίνονται, για τους ελληνόφωνους τουρκοκρατούμενους πληθυσμούς, αντικείμενα παρατήρησης και μελέτης στο βαθμό που εντάσσονται στο πλαίσιο ενός πολιτισμού που θεωρήθηκε πρότυπος και άξιος να μελετηθεί και από τη στιγμή που οι ίδιοι χρίζονται απόγονοί του.

Ο βιωματικός χαρακτήρας της σχέσης του τοπίου με τον άνθρωπο δεν είναι επίσης δεδομένα θετικός για την ιστορική εργασία. Αντίθετα, πολλές φορές, θεωρήθηκε αρνητικός για την ιστορική κρίση καθώς ταυτίζει με τρόπο συναισθηματικό το υποκείμενο της έρευνας με τον τόπο του και οδηγεί σε μια εξιδανίκευση του παρελθόντος.

I. Το πεδίο της τοπικής ιστορίας: αποσαφηνίσεις και προσδιορισμοί

Το πεδίο της τοπικής ιστορίας εμφανίζει μια σειρά από ζητήματα που καθιστούν επισφαλή την εννοιολόγησή της και ασαφή τον ορισμό της. Μεγάλο μέρος των ζητημάτων αυτών προκύπτει, κατά την άποψή μου, από τη σημασιοδότηση της τοπικής ιστορίας στη βάση μιας διχοτομίας ανάμεσα στην τοπική και στη γενική ιστορία και στην υπάλληλη μεταξύ τους σχέση που κατασκευάζεται, στο δυτικό κόσμο, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Πριν τον 19^ο αιώνα, το φαινόμενο της ενασχόλησης με την ιστορία του τόπου εντοπίζεται ως ιστοριογραφικό μοντέλο που δεν χρήζει ορισμού που το προσδιορίζει και το διαφοροποιεί από άλλο⁶.

Η υπάλληλα αυτή σχέση ερμηνεύεται από εξελίξεις που σημειώνονται τόσο στην πορεία συγκρότησης και ενίσχυσης του εθνικού κράτους όσο και στο επιστημολογικό επίπεδο επιβεβαιώνοντας για μια ακόμη φορά τη στενή επικοινωνία του ιστοριογραφικού λόγου με το πλαίσιο της εκφοράς του. Η καθιέρωση ενός κοινού εθνικού γίνεσθαι προσπερνά τους τόπους και επιβάλλει μια ενιαία στο πλαίσιο του έθνους-κράτους θεώρηση του παρελθόντος. Η ιστορία του έθνους κράτους, η εθνική, γενική ιστορία, υπηρετεί την

ομογενοποίηση των πληθυσμών, ενώ αντίθετα η τοπική ιστορία θεωρείται ύποπτη για έναν πολιτισμικό και ιστορικό πλουραλισμό που αντιστρατεύεται την εθνική ενότητα⁷. Στη συνέχεια και ενώ η γενική ιστορία ταυτίζεται με την ανάπτυξη των ιστορικών σπουδών, αποκτά ακαδημαϊκό χαρακτήρα και αναγνωρίζεται, στο πλαίσιο του έθνους κράτους, ως ιστοριογραφία, η τοπική ιστοριογραφία ακολουθεί μια μοναχική ως προς τις επιστημολογικές εξελίξεις πορεία που την διαφοροποιεί αλλά και την περιθωριοποιεί από την ιστοριογραφία. Αποτελεί κατά κύριο λόγο το αντικείμενο της ενασχόλησης ελεύθερου χρόνου τοπικών λογίων που εκδηλώνουν μέσα από αυτήν την αγάπη τους για τον τόπο τους και την κλίση τους για την παράδοση σε μια κοινωνία που βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη. Συνεχίζει τη λόγια παράδοση της ιστορίας και ανθίσταται στις γενικεύσεις της ιστοριογραφίας. Απευθύνεται στην τοπική κοινωνία και όχι στους ακαδημαϊκούς ιστορικούς κύκλους. Ορίζεται στο εξής στη βάση αυτής της διαφοροποίησης και της υποτίμησης που προσλαμβάνει ως μια δραστηριότητα εκτός ορίων ιστορικής επιστήμης.

Στον ελληνικό χώρο, το φαινόμενο της τοπικής ιστοριογραφίας εντοπίζεται στην αλλαγή του 18^{ου} προς τον 19^ο αιώνα, πριν ακόμα από τον Αγώνα⁸ και εξάιρεται για τη συνεισφορά του στην εθνική αφύπνιση⁹. Ο Π. Κιτρομηλίδης θα το εγγράψει ως βασική ατραπό μέσα από την οποία οι Έλληνες οδηγούνται «από την παραδοσιακή αντίληψη του ιστορικού χρόνου, όπως αυτή αποτυπωνόταν στα χρονικά της ιεράς ιστορίας στη νεότερη ιστορική συνείδηση, όπως αυτή κατοπτρίζεται στην ιστοριογραφία του δέκατου όγδοου αιώνα.»¹⁰ Ο Κ.Θ. Δημαράς το καταγράφει ως ένα ιδιαίτερο τύπο λογιοσύνης που εντοπίζεται «σ' όλη την έκταση του Ελληνισμού, από την ενδοχώρα της Μικράς Ασίας ως τα Επτάνησα, από τις ελληνικές αποικίες του Βορρά ως τις μεσογειακές παρυφές της Αφρικής» και που αποδίδει -λόγω του Αγώνα και των τοπικών αντιπαλοτήτων- έντονο τοπικιστικό πνεύμα¹¹. Ο τοπικισμός της ελληνικής τοπικής ιστοριογραφίας εκδηλώνεται στις επικρίσεις που δέχεται ο εθνικός ιστοριογράφος Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος όταν εκδίδει την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους.¹²

Ο τοπικισμός της τοπικής ιστοριογραφίας προσομοιάζει σε κάποιο βαθμό με τον εθνικισμό της εθνικής ιστοριογραφίας. Ο τόπος έχει συνήθως μια αδιάσπαστη και συνεχή παρουσία στο χρόνο. Την επίκληση του αρχέγονου παρελθόντος του τόπου που τοποθετείται στην ελληνική αρχαιότητα συνοδεύει η ανάδειξη της προσφοράς του τόπου στις μεγάλες στιγμές του έθνους και κάποια πικρία για την αγνόηση της προσφοράς αυτής. Την ευρωπαϊκή υπαιτιότητα για την παραγνώριση του έθνους αντικαθιστά στο τοπικό επίπεδο η υπαιτιότητα της πρωτεύουσας. Οι τοπικοί ήρωες και τα άξια τέκνα του τόπου που έχουν αναγνωριστεί για την προσφορά τους αποδεικνύουν τη δόξα του συγκεκριμένου τόπου απέναντι στους άλλους τόπους, τη μοναδικότητα του¹³. Τη μοναδικότητα αυτή οφείλουν να περιφρουρήσουν οι αποδέκτες του μηνύματος. Όπως συμβαίνει και στην εθνική ιστοριογραφία, έτσι και στην τοπική το τοπικιστικό στερεότυπο δεν είναι πάντοτε ρητό. Λανθάνει στο σύνολο ή σε κάποιες από τις όψεις του ιστοριογραφικού τοπικού λόγου.

Ενισχύεται λόγω των ειδικών στην περίπτωση του ελληνικού εθνικού κέντρου συνθηκών: πολλές ελληνόφωνες περιοχές παραμένουν κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα εκτός συνόρων. Η αναζήτηση της ελληνικότητάς τους και η τεκμηρίωσή της αποτελεί για την τοπική ιστοριογραφία το διαβατήριο για την εξασφάλισή της μελλοντικής τους ένταξης στο ελληνικό κράτος. Η ελληνικότητα αυτή συνδέεται, για λόγους που αφορούν τον ελληνικό 19^ο αιώνα αρχικά με τη σχέση των τόπων με την ελληνική αρχαιότητα και στη συνέχεια και με το Βυζάντιο. Όσο περισσότερο ο συγκεκριμένος τόπος διαθέτει υλικά τεκμήρια για να αποδείξει την ύπαρξή του στη μακρά διάρκεια του εθνικού χρόνου τόσο τεκμαίρεται το δικαίωμά του στο νεοελληνικό παρόν.

Το στερεότυπο της τοπικής ιστοριογραφίας, όπως παραπάνω περιγράφεται, τοπικιστικό και προγονόπληγτο επιδέχεται σημαντικές αλλαγές τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα μας. **Η ανάδειξη της περιφέρειας** στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών ανακατατάξεων στη Δύση και **η ανανέωση των ιστορικών σπουδών** αποτελούν το κέλυφος των αλλαγών και δρομολογούν ένα νέο ενδιαφέρον για την ιστορία του τόπου. Οι τοπικές ιδιαιτερότητες παύουν να ταυτίζονται αποκλειστικά με την οπισθοδρόμηση και διεκδικούν θέση στις νέες συνθέσεις. Ο τόπος παράλληλα εντάσσεται με νέους όρους στα αντικείμενα της ιστορικής έρευνας και συγκεντρώνει το ενδιαφέρον όχι μόνον των «Ιστορικών της Κυριακής» αλλά και των επαγγελματιών ιστορικών. Το μικρό, το καθημερινό, το ασήμαντο, το ατομικό, το ανθρώπινο κάνουν τη δυναμική τους εμφάνιση εντός της ακαδημαϊκής ιστορίας και συμβάλλουν, από τη δεκαετία του 1970, στη νέα φυσιογνωμία των ιστορικών σπουδών. Η διάκριση ανάμεσα στην τοπική ιστορία και στη γενική χάνει σε μεγάλο βαθμό τη σημασία της καθώς η **μικρο-ιστορία**¹⁴ διεκδικεί χώρο από τις μακρο-ιστορικές αναλύσεις και η «γενική» ιστορία δεν υφίσταται παρά μόνο με την εκδοχή των πολλών και διαφορετικών ιστοριών. Το πεδίο της κοινωνικής ιστορίας επαναπροσδιορίζεται στη βάση μελετών οικογενειακής δομής, κοινωνικής κινητικότητας και κοινοτικής οργάνωσης που προκύπτουν σε τοπικό πλαίσιο. Στις ΗΠΑ για παράδειγμα, η ίδια η κοινότητα ανακατασκευάζεται επικεντρωμένη στις γειτονιές των μεταναστών, στα γκέτο των μαύρων και στη συνεχώς μεταβαλλόμενη θεώρηση της κοινωνικής γεωγραφίας των αμερικανικών πόλεων.

Στο νέο πλαίσιο της δεκαετίας του '60 και με την πρόθεση της υπεράσπισής της ο Paul Leuillot¹⁵, θα οριοθετήσει την τοπική ιστορία ως:

- ✓ μια ιστορία που **ανάγεται από το παρόν στο παρελθόν**.
- ✓ μια ιστορία κατά βάση **ποιοτική** και όχι ποσοτική.
- ✓ μια ιστορία **ελαστική** στη διάρκεια και στη μέθοδο
- ✓ μια ιστορία **του ατομικού** και όχι του γενικού.
- ✓ μια ιστορία **"κλαδική"**, των δομών αλλά ανά τομέα.
- ✓ μια ιστορία **συγκεκριμένη** που μελετά την καθημερινότητα, που τείνει να είναι η ιστορία του "αόρατου καθημερινού" αλλά και του

"διαρκούς", αυτού που επιβιώνει στη μακρά διάρκεια των τοπικών παραδόσεων και του λαϊκού πολιτισμού.

✓ μια ιστορία **"συγκριτική"** που μελετά τη διαφοροποίηση του ρυθμού εξέλιξης ανάμεσα στο γενικό και στο τοπικό.

✓ μια ιστορία **εμπειρική** και **πειραματική**, δύσπιστη στα προκατασκευασμένα θεωρητικά μοντέλα και αρνητική στις γενικεύσεις

Το προηγούμενο πλαίσιο αρχών ¹⁶ προμοδοτεί την τοπική ιστορία ως **την ιστορική επιστήμη του ατομικού και του ειδικού** απέναντι στο γενικό και συνολικό και την τοποθετεί εντός των πιο σύγχρονων επιστημολογικών ιστορικών προσεγγίσεων.

Στη βάση αυτής της εννοιολόγησης, η ιστορική προσέγγιση του τόπου είναι περισσότερο μία μέθοδος παρά ο ίδιος ο τόπος. Οργανώνεται γύρω από τα κλασικές ιστορικές μαρτυρίες, εάν και όπου υπάρχουν, και αξιοποιεί κάθε ίχνος που αφήνουν οι άνθρωποι στο πέρασμά τους για να ανασυνθέσει όψη ή όψεις της ζωής σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

Η σχέση της τοπικής ιστορίας με τις άλλες ιστορίες διαμορφώνεται στην περίπτωση αυτή ως μια σχέση αμοιβαίων και αναγκαίων ανταλλαγών και όχι μια υπάλληλη σχέση. **Η νέα τοπική ιστορία** ως μικρο-ιστορία αποκτά αναγνωσιμότητα στο πλαίσιο μιας γενικότητας που την αφορά και την οποία συνδιαμορφώνει¹⁷. Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής, ο τόπος δεν είναι παρά η αφορμή για την ιστορική συγγραφή¹⁸. Η διάκριση της τοπικής από τη γενική ιστορία γίνεται έτσι μια διάκριση που δεν αφορά τις ιστορικές σπουδές. Αφορά πλέον σήμερα σχεδόν αποκλειστικά το χώρο της εκπαίδευσης και υφίσταται στο βαθμό που η ιστορία στο σχολείο την επανατροφοδοτεί, την επικαλείται και τη χρειάζεται.

Στο χώρο της εκπαίδευσης και στο βαθμό που υφίσταται ακόμα ο διαχωρισμός τοπικής και γενικής ιστορίας χρήσιμο είναι το φαινομενολογικό μοντέλο του Skipp¹⁹. Σύμφωνα μ' αυτό, η τοπική ιστορία προσδιορίζεται από μια θεματική που διαπερνά:

- την τοπογραφία,
- την οικονομική ιστορία,
- τη δημογραφική ιστορία,
- την κοινωνική ιστορία,
- την εκκλησιαστική ιστορία και
- την πολιτική ιστορία
- ✓ *έχει ένα συγκεκριμένο τόπο μελέτης*
- την κοινότητα
- την πόλη
- το νομό και
- την περιφέρεια

- ✓ και χαρακτηρίζεται ως προς την προσέγγιση, σε γενικές γραμμές, από
 - τη λεπτομέρεια στην ανάλυση, τη μικρο-ιστορική προτίμηση και τη συγκριτική διάθεση
 - το διηγηματικό και περιγραφικό γράψιμο και
 - την καταγραφή σειρών δεδομένων

Συμπερασματικά λοιπόν και με βάση τις υπάρχουσες σημασιοδοτήσεις της **τοπικής ιστορίας** διαγράφεται, για το σχολείο, ένα πεδίο το οποίο διαπερνά το σύνολο των θεματικών περιοχών της ιστορίας, φέρει έντονα το στοιχείο του τόπου –από τη γειτονιά έως την περιφέρεια- και παρουσιάζει ένα πλούτο παλαιότερων και νεότερων προσεγγίσεων αντλώντας τόσο από την ιστοριοδιφία και τη λόγια ιστοριογραφία όσο και από τις μεθόδους της Νέας Ιστορίας²⁰.

Το αντικείμενο της τοπικής ιστορίας είναι κατά συνέπεια ένα αντικείμενο η οριοθέτηση του οποίου ανάγεται στον ορισμό ενός **τόπου**, στον προσδιορισμό κάποιων **θεματικών πεδίων** και στην ανάδειξη μιας **προσέγγισης**²¹.

Τα τρία αυτά κριτήρια, οι τρεις αυτές παράμετροι δεν ευνοούνται πάντα με τον ίδιο τρόπο. Ενισχύεται άλλοτε ο τόπος ως καθοριστικό στοιχείο για την εννοιολόγηση της τοπικής ιστορίας, άλλοτε το θέμα και άλλοτε η προσέγγιση. Έτσι, η τοπική ιστορία εννοείται και ως η **ιστορία ενός τόπου** και ως η **ιστορία του ατομικού, του ειδικού, του μοναδικού**, στο πλαίσιο ενός τόπου. Η ιστορία του τόπου είναι επίσης άλλοτε η **ιστορία των σπουδαίων στιγμών ενός τόπου** και άλλοτε η **ιστορία του τόπου στη μακρά της διάρκεια**. Η ιστορία του ατομικού μπορεί επίσης να είναι μια ιστορική βιογραφία, η ιστορία μιας επιχείρησης, η ιστορία ενός προϊόντος, η ιστορία μιας οικογένειας, η ιστορία κάποιας από τις όψεις που συνιστούν την τοπική κοινωνία στη διαχρονία της. Άλλοτε η τοπική έρευνα καταλήγει στη **δημοσίευση σειρών εγγράφων και αρχείων** και άλλοτε στην **ανάδειξη θεμάτων καθημερινής ζωής** και νοοτροπιών της τοπικής κοινωνίας.

Ως **τόπος** της τοπικής ιστορίας ορίζεται ο τόπος του σχολείου. Το μέγεθος του τόπου -συννοικισμός, χωριό, κωμόπολη, πόλη, επαρχία- υπόκειται στην υποκειμενική κρίση του/της ερευνητή/τριας. **Κάθε τόπος**

Αναφορικά με **τα θεματικά πεδία**, πολλές τυπολογίες έχουν προταθεί.. Σε πολλές από αυτές ωστόσο, κυρίως στις πλέον σύγχρονες, ρητά ή υπόρρητα δηλώνεται μια κοινή βάση. **Οι άνθρωποι**, οι ανθρώπινες δραστηριότητες, η ανθρώπινη καθημερινότητα εμφανίζεται να διαπερνά το πλήθος των θεματικών πεδίων της τοπικής ιστορίας.

Οι μέθοδοι της τοπικής ιστορίας μετατοπίζονται και αυτές από τις αρχαιικές προτιμήσεις και την καταγραφή σειρών εγγράφων στις μικρο-ιστορικές αναλύσεις που βασίζονται και αξιοποιούν ένα σύνολο μαρτυριών

με προτίμηση τις προφορικές μαρτυρίες και ό,τι διασώζει το καθημερινό και το ανώνυμο. Και αυτή η αρχαική έρευνα προσαρμόζεται και υπακούει στο νέο ιστορικό λόγο τόσο ως προς το είδος των αρχείων όσο και ως προς το είδος της αναζήτησης. Τα αρχεία εξυπηρετούν και αυτά τη στροφή προς τους ανθρώπους και το καθημερινό.

II. Οι τοπικές ιστορίες στο σχολείο

Όπως και η τοπική ιστορία έτσι και **η τοπική ιστορία στο δυτικό σχολείο** αναπτύσσεται πρωτοβουλιακά περισσότερο και στο περιθώριο της γενικής – εθνικής ιστορίας παρά την πρώιμη υποστήριξη που συναντά σε εκπαιδευτικούς κυρίως κύκλους²². Η επίκληση της τοπικής ιστορίας στα αναλυτικά προγράμματα δεν αποδυναμώνει, αντίθετα συμπληρώνει τη σύλληψη μιας κεντρικά σχεδιασμένης και κοινής για όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες, αφηγηματικού χαρακτήρα και εθνοκεντρικού περιεχομένου σχολικής ιστορίας. **Προτείνεται** αποσπασματικά, συμπληρωματικά και δειγματοληπτικά **για την ενίσχυση της γενικής εθνικής ιστορίας**. Στη Γαλλία, για παράδειγμα η σύσταση για την τοπική ιστορία στην εκπαίδευση είναι παρούσα στις επίσημες οδηγίες και στα αναλυτικά προγράμματα από τις αρχές του αιώνα για να ενισχύσει μέσα από παραδείγματα τη γενική ιστορία²³. Εξαιρεση εμφανίζει το εκπαιδευτικό σύστημα χωρών στις οποίες είτε η ομοσπονδιακή φυσιογνωμία ευνοεί τη στροφή προς την τοπική κοινότητα, είτε απουσίαζε ο κεντρικός σχεδιασμός των μαθημάτων και το ενιαίο αναλυτικό πρόγραμμα.

Στις ΗΠΑ, το ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία στο σχολείο χρονολογείται από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα σ' ένα σημαντικά διαφορετικό πλαίσιο ανάγνωσης²⁴. Στα πρώτα βιβλία που δημοσιεύονται για τη διδασκαλία της ιστορίας²⁵ επισημαίνεται η αναγκαιότητα της τοπικής ιστορίας και η έμφαση σ' αυτήν συνδέεται με την αμφισβήτηση του εγχειριδίου στο μάθημα της ιστορίας και την **υποστήριξη της ιστορικής μεθόδου** με έμφαση στις ιστορικές πηγές. Η τοπική κοινότητα θεωρείται ο προνομιακός χώρος αναζήτησης πρωτογενών πηγών και η αξιοποίησή της προτείνεται ως εναλλακτική λύση στον αφηγηματικό λόγο του εγχειριδίου. Παρά την αποτυχία της να κλονίσει την παντοδυναμία του εγχειριδίου στις επίσημες οδηγίες για τη διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1890, επανέρχεται με συστηματικό τρόπο στις προτάσεις για την ανανέωση του μαθήματος κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών. Στη συγκυρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η τοπική ιστορία εμφανίζεται ως συνιστώσα μιας επικεντρωμένης στην κοινότητα προσέγγισης για το σύνολο των κοινωνικών επιστημών στις οποίες εντάσσεται και η ιστορία. Η κοινότητα, η τοπική κοινωνία θεωρείται ιδανική διόδος για την κατανόηση της αμερικάνικης κουλτούρας και την εκτίμηση των δημοκρατικών αξιών της. Παρόλο που ο στόχος ήταν η μελέτη της σύγχρονης κοινότητας, δημιουργήθηκε το πλαίσιο για την επίσημη ένταξη της τοπικής ιστορίας στην

αμερικάνικη εκπαίδευση. Σε επίσημες οδηγίες του 1939²⁶, προτείνεται η αξιοποίηση της κοινότητας ως ιστορικής πηγής και αμέσως μετά το τέλος του πολέμου διευρύνεται η βάση της υποστήριξης της τοπικής ιστορίας με ιστορικούς και εκπαιδευτικούς που πλαισιώνουν την Αμερικάνικη Ένωση για τη Γενική και Τοπική ιστορία και από το 1947 εκδίδουν το περιοδικό American Heritage με στόχο να υποστηρίξουν την τοπική ιστορία στα σχολεία και στην τοπική κοινωνία.²⁷

Στη Μεγάλη Βρετανία, η τοπική ιστορία στο σχολείο αποτελούσε από τις αρχές του αιώνα μια βασική όψη του μαθήματος της ιστορίας η οποία επιβίωσε και στο αναλυτικό πρόγραμμα του 1997. Αναπτύσσεται εκεί στη βάση τριών κεντρικών προσεγγίσεων, οι οποίες διαγράφουν στη γενικότητά τους και τα στάδια μέσα από τα οποία εξελίχθηκε η τοπική ιστορία στην εκπαίδευση²⁸.

Η πρώτη παραπέμπει, και αυτή, **στη γενική ιστορία** την οποία συγκεκριμενοποιεί και αισθητοποιεί. Λειτουργεί συμπληρωματικά στην κατανόηση κεντρικών φαινομένων, περιόδων και γεγονότων της γενικής ιστορίας, επαναδιατάσσοντάς τα στο συγκεκριμένο τόπο. Η προσέγγιση αυτή θεωρήθηκε ότι υποβαθμίζει τη σημασία και το ρόλο της τοπικής ιστορίας στο σχολείο καθώς την καθιστά συμπληρωματική προς τη γενική και υπάλληλη σ' αυτήν.

Η δεύτερη παραπέμπει **στη μέθοδο**. Η τοπική ιστορία είναι στην περίπτωση αυτή η σχολική δραστηριότητα της ιστορικής αναζήτησης στον τόπο του σχολείου, η έρευνα στα αρχεία και στις πηγές του τόπου. Στην προσέγγιση αυτή, το θέμα δεν έχει τη βαρύτητα της μεθόδου και οι στόχοι του μαθήματος της τοπικής ιστορίας είναι στην περίπτωση αυτή η ανάπτυξη των δεξιοτήτων -νοητικών και ψυχοκινητικών- που επιτυγχάνονται μέσω της μεθόδου.

Η τρίτη προσέγγιση παραπέμπει **στις περιβαλλοντικές σπουδές**. Όψη ή και όψεις του περιβάλλοντος το σχολείο χώρου αποτελούν στην περίπτωση αυτή το διαθεματικό αντικείμενο της σχολικής δραστηριότητας. Διάφορα διδακτικά αντικείμενα, τα μαθηματικά, η βιολογία, η χημεία, η γεωγραφία και άλλα ενισχύουν ή και συμπληρώνουν την ιστορική μέθοδο²⁹. Η άποψη του περιβάλλοντος ως ολικού, -ιστορικού, γεωγραφικού, φυσικού-, ευνοήθηκε και στο πλαίσιο της σύγχρονης γαλλικής σχολής της διδακτικής της ιστορίας και των δραστηριοτήτων της *αφύπνισης*³⁰. Το περιβάλλον θεωρήθηκε μια σύνθετη πραγματικότητα της οποίας η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την εμπλοκή διαφορετικών διδακτικών αντικειμένων. Η συμμετοχή της ιστορίας, η αξιοποίηση των ιστορικών μαρτυριών που ενυπάρχουν στο περιβάλλον το αποκαθιστά ως προς τη χρονική του διάσταση και επιτρέπει να διανυθεί η απόσταση από την ιστορία ως βίωμα στην ιστορική σκέψη³¹.

Οι παραπάνω προσεγγίσεις αναγνωρίζονται επίσης στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας κυρίως στις προσπάθειες που έχουν σημειωθεί τα τελευταία χρόνια στο αντικείμενο της τοπικής ιστορίας³². Αν εξαιρέσουμε το εμπνευσμένο διάταγμα του Παπαφλέσσα στα 1825³³, για τα χρέη και δικαιώματα του Εφόρου της Παιδείας που μνημονεύει την

αναγκαιότητα της σύναξης των αρχαιοτήτων στα σχολεία «δια την ανακάλυψιν των αρχαίων ονομασιών των πόλεων και τόπων, δια την γνώρισιν της δεξιότητος των προγόνων», κάποιες αναφορές στα αναλυτικά προγράμματα του 1894 και 1913 και τους προβληματισμούς ελλήνων παιδαγωγών από τις αρχές του 20ου αιώνα³⁴, οι προσπάθειες αυτές αριθμούν ένα επίσημο παρελθόν δέκα μόνον χρόνων στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση³⁵ και πολύχρονες πολύτιμες εμπειρίες σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που προέκυψαν από πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών πριν το 1990.

Στην πρώτη περίπτωση, της συγκεκριμενοποίησης ή αισθητοποίησης της γενικής ιστορίας, ένα γεγονός που συνέβη στην περιοχή, ένα μνημείο του τόπου, ένα τοπωνύμιο, ένας εθνικός ήρωας του τόπου μελέτης, μια δραστηριότητα της περιοχής ή ο τοπικός τύπος λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος με τη γενική ιστορία, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται προσεγγίσεις που ενσωματώνουν αρμονικά τόσο την αρχαιολογική έρευνα όσο και τις διαθεματικές προσεγγίσεις³⁶

Στη δεύτερη περίπτωση, τα αρχεία του τόπου, οι πηγές της ιστορίας του τόπου αξιοποιούνται για να αναπλάσουν όψεις της παρελθοντικής πραγματικότητας του συγκεκριμένου τόπου και κυρίως να εισάγουν τους μαθητές και τις μαθήτριες στην ιστορική αναζήτηση³⁷.

Στην τρίτη περίπτωση ανήκουν πλήθος προγραμμάτων που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε πολλά σχολεία της χώρας³⁸. Η προστασία του περιβάλλοντος και η διατήρηση της πολιτιστικής του κληρονομιάς είναι συχνά στην περίπτωση αυτή η έμφαση. Επιχειρούν ωστόσο τα περισσότερα απ'αυτά ολιστικές προσεγγίσεις του περιβάλλοντος και ενσωματώνουν το παρελθόν του τόπου. Αβέβαια παραμένει όμως σε κάποιες περιπτώσεις η αξιοποίηση της ιστορικής σκοπιάς στην προσέγγιση που επιχειρείται

Στις Κυκλάδες, με τον τίτλο *Ιστορία του Τοπίου και Τοπικές Ιστορίες: Από το φυσικό περιβάλλον στο ιστορικό τοπίο* και στο πλαίσιο ενός καινοτόμου πιλοτικού προγράμματος που συνδύασε και αξιοποίησε «τις αρχές και τα δεδομένα της οικολογίας, της τοπικής ιστορίας, της περιβαλλοντικής αρχαιολογίας και της ιστορίας του περιβάλλοντος» υλοποιήθηκε τις σχολικές χρονιές 1995-96 και 1996-97, ένα διαθεματικά ευρύ, σύμφωνα με όσα γνωρίζουμε, πρόγραμμα τοπικής ιστορίας.

Στη Θεσσαλονίκη, με τον τίτλο *Η Πόλη κάτω από την πόλη* και με πρωτοβουλία του Διεθνούς Κέντρου Μελετών για τη Διατήρηση και Διάσωση Πολιτιστικών Αγαθών [ICCROM] σε συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης και με τη συμμετοχή σαράντα ιστορικών ευρωπαϊκών πόλεων υλοποιήθηκε το 1997 ένα επίσης καινοτόμο διαθεματικό πρόγραμμα για την ιστορία της πόλης. Δώδεκα πρωτοβάθμια σχολεία της Θεσσαλονίκης με αντίστοιχες μαθητικές ομάδες δημιούργησαν ιστορικά μονοπάτια και καθοδηγούμενα ανακάλυψαν όψεις της παλιάς Θεσσαλονίκης³⁹.

III. Θέματα της τοπικής ιστορίας

Βασική όψη της συνεχούς ανανέωσης των ιστορικών σπουδών κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα και κυρίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες είναι το πλήθος των αντικειμένων της ιστορικής έρευνας. Σημαντικά ιστοριογραφικά έργα της εποχής μας αποδεικνύουν ότι μια σειρά από αντικείμενα που διέφευγαν στο παρελθόν της προσοχής των ιστορικών σπουδών συμπληρώνουν ή και αλλάζουν σήμερα την εικόνα για το ανθρώπινο παρελθόν. Κάθε παρουσία ή και απουσία που σχετίζεται με τους ανθρώπους μέσα στο χρόνο προτείνεται και εμπλουτίζει τη θεματογραφία του ιστορικού λόγου: η ανθρώπινη δραστηριότητα, οι ανθρώπινες κοινωνίες και το σύνολο των όψεων τους, των πλευρών, των στοιχείων, των συνθηκών, των νοοτροπιών, των στάσεων που φωτίζουν το παρελθόν τους. Η ίδια η εννοιολόγηση του παρελθόντος διευρύνεται επίσης οδεύοντας προς τον παρόντα χρόνο

Αν η απεριορίστη θεματογραφία της ιστορικής έρευνας συναντά δυσκολίες στην ένταξή της ως ιστορική ύλη των σχολικών εγχειριδίων προκύπτει απόλυτα συμβατή με την ιστορική ύλη της τοπικής ιστορίας.

Το περιβάλλον του σχολείου, ο τόπος των μαθητών και μαθητριών προσφέρεται για ανάλογες προσεγγίσεις

Δεν υπάρχουν ουσιαστικά περιορισμοί στα θεματικά πεδία.

Οι άνθρωποι, ο χρόνος και ο χώρος αποτελούν τα σύνορά τους.

Μ' αυτήν την έννοια η τυπολογία που προτείνεται στη συνέχεια επιχειρεί ν' απεικονίσει το εύρος των θεματικών πεδίων της τοπικής ιστορίας, με τον κίνδυνο μιας περιοριστικής εν τέλει λειτουργίας.

Οφείλουμε επίσης να διευκρινίσουμε ότι δεν υπάρχουν στεγανά ανάμεσα στα θεματικά πεδία. Κάθε πεδίο μπορεί να συνδέεται με κάποιο άλλο, να αλληλοσυμπληρώνεται, ν' αποκτά νόημα και σημασία μέσα από τη συσχέτισή του με κάποιο εκ πρώτης όψως ξένο προς αυτό.

Σε όλα τα θεματικά πεδία που προτείνονται στη συνέχεια καθοριστικής σημασίας παράγοντας για την επιλογή τους είναι το ενδιαφέρον των μελών της σχολικής τάξης ή ομάδων εργασίας ή ακόμα και το προσωπικό ενδιαφέρον του κάθε παιδιού σε συνδυασμό με τις δυνατότητές του ως υποκειμένου της γνωστικής διαδικασίας. Οι δυνατότητες αυτές αποδεικνύονται όλο και περισσότερο συμβατές με το ζητούμενο της ιστορικής κατανόησης ακόμα και για παιδιά της πρώτης σχολικής ηλικίας.⁴⁰

Οι παρακάτω θεματικές περιοχές επιχειρούν να οριοθετήσουν, για λογαριασμό του σχολείου, το εύρος της τοπικής ιστορίας.

1. Τοπογραφία και ιστορία του τοπίου

Κάθε τοπίο από τη στιγμή που δέχεται την ανθρώπινη παρέμβαση οποιασδήποτε μορφής ή και τις συνέπειες της ανθρώπινης δραστηριότητας, από την εγκατάσταση μιας ομάδας ανθρώπων έως τη διαμόρφωσή του για ν' ανταποκριθεί στις ανάγκες που η ομάδα των εγκατεστημένων σ' αυτό ανθρώπων θεωρεί ότι μπορεί να ικανοποιήσει, είναι ταυτόχρονα φυσικό και

ανθρωπογενές και έχει τη δική του ιστορία. Αντικείμενο αυτής της ιστορίας, **της ιστορίας του τοπίου**, είναι το ιστορικό τοπίο, το σύνολο των μεταβολών που υπέστη μέσα στο χρόνο το τοπίο, το σύνολο των άμεσων ή και έμμεσων ανθρώπινων παρεμβάσεων σ' αυτό και πηγές της τα ίχνη που άφησαν οι επεμβάσεις αυτές.

Το δεύτερο ζητούμενο της ιστορίας του τοπίου είναι οι σχέσεις του με άλλα αντικείμενα τόσο διδακτικά όσο και επιστημονικά που ενδιαφέρονται για το τοπίο. Η γεωγραφία, για παράδειγμα, συγγενής με την ιστορία επιστήμη, δεν διαθέτει άραγε τα εργαλεία για να διερευνήσει το τοπίο, ως φυσικό και ταυτόχρονα ιστορικό⁴¹; Στο επιστημολογικό επίπεδο, οι διεπιστημονικές συνθέσεις που έχουν επιτευχθεί ανάμεσα στην ιστορία και τη γεωγραφία, την ανθρωπογεωγραφία και την ιστορική γεωγραφία έχουν απαντήσει στο ερώτημα. Πρόκειται στην ουσία τόσο για την αναγνώριση της συγγένειας διαφόρων γνωστικών αντικειμένων στο εσωτερικό της οικογένειας των κοινωνικών επιστημών όσο και για την άρση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στις φυσικές επιστήμες και στις επιστήμες του ανθρώπου. Το νέο αυτό φαινόμενο γίνεται εξάλλου ορατό με την εμφάνιση νέων γνωστικών αντικειμένων που προέρχονται μέσα από την αμφισβήτηση των παραπάνω διαχωρισμών⁴².

Στο επίπεδο του σχολείου το πρόβλημα έχει επίσης αντιμετωπισθεί μέσα από την οργάνωση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και την ολιστική αντιμετώπιση του περιβάλλοντος των μαθητών και μαθητριών. Πρόκειται για διαθεματικές προσεγγίσεις και πολυδύναμη διδασκαλία που επιτρέπουν την επικοινωνία των διδακτικών αντικειμένων σε ενιαία προγράμματα σπουδών και τη σύλληψη του τοπίου ως πολιτιστικού αγαθού.

Στη θεματική αυτή περιοχή:

- ✓ οι ανθρώπινες παρεμβάσεις στο φυσικό τοπίο και οι μεταβολές, άμεσες ή έμμεσες που έχουν συντελεσθεί:
- ✓ οι ονομασίες της τοπικής και ευρύτερης περιοχής και η προέλευσή τους. Τα τοπωνύμια, οδωνύμια και οι αλλαγές τους μέσα στο χρόνο
- ✓ ο οικιστικός χώρος και η αρχιτεκτονική του
- ✓ οι αρχαιολογικοί χώροι και τα κάθε λογής μουσεία

2. Οι καθημερινές ανθρώπινες δραστηριότητες

Το σύνολο των δραστηριοτήτων που συγκροτούν το πεδίο της καθημερινής ζωής σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο εμπεριέχονται σ' αυτήν τη θεματική: Πολλές από αυτές τις δραστηριότητες αν όχι όλες άπτονται ή και εμπεριέχονται και σε άλλες θεματικές. Τα επαγγέλματα, για παράδειγμα, προσεγγίζονται και μέσα από την οικογένεια και μέσα από την οικονομική ζωή της κοινότητας. Μ' αυτή την έννοια, τα επαγγέλματα όπως και άλλα θέματα διαπερνούν οριζόντια τις θεματικές κατηγορίες και κατατάσσονται σε μια απ' αυτές για οργανωτικούς λόγους.

- ✓ η καθημερινή ζωή και η φροντίδα της,
- ✓ οι συνήθειες και οι επιθυμίες των ανθρώπων,

- ✓ η διασκέδαση και ο ελεύθερος χρόνος,
- ✓ τα επαγγέλματα,
- ✓ η μόρφωση,
- ✓ η θρησκεία,
- ✓ η διατροφή,
- ✓ η περιθαλψή,
- ✓ η ένδυση,

Η συλλογική μνήμη των ανθρώπων και οι μαρτυρίες διασώζουν μεγάλο σώμα ιστοριών πληροφοριών. Πολλές φορές οι πληροφορίες αυτές βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον των παιδιών και στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους.

3. Η οικογένεια

Η ιστορία της οικογένειας⁴³ αποκτά κεντρική θέση στη διδακτική της ιστορίας και γενικότερα των κοινωνικών επιστημών καθώς θεωρείται το αντικείμενο που συνδέει με τον πιο άμεσο τρόπο τη μελέτη της ιστορίας με την ίδια τη ζωή των μαθητών και μαθητριών⁴⁴. Παράλληλα, οι αλλαγές στο μέγεθος και στη δομή της οικογένειας κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα επιτρέπουν την προσέγγιση πολλαπλών και διαφορετικών όψεων του παρελθόντος. Η μορφή της οικογένειας, το θεσμικό πλαίσιο, ο ρόλος της, οι σχέσεις στο εσωτερικό της οικογένειας παραπέμπουν σε θέματα κοινωνικής οργάνωσης, συλλογικών στάσεων, νοοτροπιών και αναδεικνύουν ζητήματα τόσο της τοπικής κοινωνίας όσο και της ευρύτερης στη συγχρονία και στη διαχρονία.

Επισημαίνεται ωστόσο ότι η αξιοποίηση της οικογένειας για τη διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο παρουσιάζει ή είναι δυνατόν να παρουσιάσει προβλήματα. Η πρώτη κατηγορία των προβλημάτων σχετίζεται με το συγκινησιακό πλούτο που απελευθερώνει η ενασχόληση του υποκειμένου με την ιστορία της οικογένειάς του. Η συναισθηματική αυτή φόρτιση θεωρείται από πολλές πλευρές ασύμβατη με την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης⁴⁵. Η δεύτερη κατηγορία προβλημάτων, συναφής με την πρώτη, συνδέεται με την εμπλοκή της οικογένειας σε περιόδους κρίσης και την καταλληλότητα της ιστορίας της οικογένειας για την προσέγγιση των περιόδων αυτών. Στην περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας, για παράδειγμα, η ιστορία της οικογένειας στο πλαίσιο της τοπικής ιστορίας είναι πιθανόν ν' αναδείξει το ιστορικό φαινόμενο του εμφυλίου πολέμου. Τα ερωτήματα εδώ είναι ενδεικτικά των σχετικών προβληματισμών: η οικογένεια και η ιστορία της είναι κατάλληλη δίοδος για να ασχοληθεί η σχολική τάξη με τον εμφύλιο; οι εκπαιδευτικοί είναι προετοιμασμένοι να δεχθούν σχετικά με τον εμφύλιο ερωτήματα και να καθοδηγήσουν τη σχολική ομάδα σε απαντήσεις;

Μια τρίτη κατηγορία προβλημάτων προκύπτει ή μπορεί να προκύψει από την ύπαρξη μορφών οικογένειας που δεν αναγνωρίζονται στην τυπική ή και θεσμοθετημένη εικόνα και στερούνται αντίστοιχου κοινωνικού κύρους. Μονογονεϊκές, για παράδειγμα, μειονοτικές ή περιθωριοποιημένες και

αποκλεισμένες οικογένειες μπορούν στην περίπτωση που ταυτίζονται με συγκεκριμένα πρόσωπα της σχολικής μονάδας και με ποιους όρους ν' αποτελέσουν αντικείμενο της τοπικής ιστορίας;

Με δεδομένα τα ερωτήματα και τις διαφορετικές απαντήσεις που επιδέχονται⁴⁶ και στη βάση μιας γενικά αποδεκτής θέσης που λαμβάνει υπόψη της τόσο τη δυνατότητα όσο και την ελευθερία του ανθρώπινου δυναμικού της εκπαίδευσης να πειραματισθεί αλλά και να οδηγηθεί με εγκυρότητα στα μονοπάτια της ιστορικής μνήμης, παραθέτουμε την κάτωθι τυπολογία και ενδεικτικά ερωτήματα⁴⁷.

- ✓ Οικογενειακές σχέσεις: διαδικασία σχηματισμού, μέλη, καθεστώς μελών, ρόλοι κατά φύλα, γέννηση παιδιών, πρακτικές ανατροφής, ενηλικιότητα, αποχωρισμός μελών, διαχείριση κρίσεων, κληρονομικά έθιμα
- ✓ Φυσικά χαρακτηριστικά της οικογένειας: κληρονομικά χαρακτηριστικά και φυσικές ομοιότητες
- ✓ Εγκατάσταση της οικογένειας και μετακινήσεις: τόπος και αιτία εγκατάστασης, λόγοι και συχνότητα μετακινήσεων, ενθύμηση τόπου καταγωγής.
- ✓ Τα οικονομικά της οικογένειας: επαγγελματικές επιλογές, επαγγέλματα, απασχόληση και ανεργία, διαχείριση οικονομικών, σχέση με εργατικά σωματεία και επαγγελματικές ενώσεις.
- ✓ Η καθημερινή ζωή της οικογένειας: καθημερινές συνήθειες, εξοπλισμός και επίδραση των τεχνολογικών μεταβολών στη ζωή της οικογένειας, εορτές, οικογενειακές συγκεντρώσεις και συναναστροφές
- ✓ Μορφές μαθητείας στο εσωτερικό της οικογένειας και η εκπαίδευση των μελών της οικογένειας: αξίες για τη μόρφωση, προσδοκίες, επίπεδο σπουδών
- ✓ Κοινωνική και πολιτική δραστηριότητα των μελών της οικογένειας: η συμμετοχή στα κοινά, οι πολιτικές παραδόσεις, το πολιτικό και κοινωνικό προφίλ της οικογένειας

4. Η τοπική κοινότητα

Η τοπική κοινότητα διαθέτει άφθονο υλικό για να μελετηθεί ως προς το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό στίγμα που διαθέτει μέσα στο χρόνο. Πολλές κοινότητες παρουσιάζουν μια τυπική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, κατάλληλη να συσχετιστεί με τη διαδικασία ανάπτυξης άλλων ελληνικών τόπων και να φωτίσει πλευρές του μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας, άλλες κοινότητες παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες ή και σημαντικές διαφοροποιήσεις οι οποίες με τη σειρά τους επιτρέπουν συσχετίσεις και συμπεράσματα. Σε κάθε περίπτωση, η κοινότητα ως οικονομική, πολιτική και κοινωνική περίπτωση ή η μονάδα στο εσωτερικό της κοινότητας αποτέλεσαν κατά το παρελθόν προσφιλή αντικείμενα της τοπικής ιστορίας.

Η ιστορία της κοινότητας τοποθετείται συχνά στο εσωτερικό μιας σειράς ομόκεντρων κύκλων. Στους υπόλοιπους και κατά σειρά, τοποθετείται η

ευρύτερη περιοχή της κοινότητας, η πόλη, η επαρχία, ο εθνικός χώρος, ο ευρωπαϊκός χώρος, ο παγκόσμιος χώρος.⁴⁸

Η παράσταση αυτή εξυπηρετεί δυο διαφορετικές προσεγγίσεις. Η πρώτη είναι παιδαγωγικού χαρακτήρα και υποστηρίζει τη διδακτική προσέγγιση της ιστορικής ύλης από τα γνωστά και τα συναφή στα μακρινά και άγνωστα. Η δεύτερη προσέγγιση είναι ιστορικού χαρακτήρα και παραπέμπει στο ζητούμενο της ιστορικής κατανόησης. Σύμφωνα με αυτήν, κάθε ομόκεντρος κύκλος χρειάζεται τη διαρκή αναφορά στους άλλους καθώς τα ιστορικά φαινόμενα αποκτούν νόημα με την ένταξη τους τόσο στο ευρύτερο όσο και στο μικρο-ιστορικό κάθε φορά πλαίσιο.

✓ Γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κοινότητας: εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων, δυνατότητες και μέσα επικοινωνίας, παράγοντες που επηρέασαν την ανάπτυξη της κοινότητας, κυρίαρχη πολιτιστική ταυτότητα και αλλαγές μέσα στο χρόνο.

✓ Κοινωνικά χαρακτηριστικά και δημογραφική ταυτότητα: γεννητικότητα, θνησιμότητα, υγεία, περίθαλψη, επιδημίες, μετανάστευση, δημογραφική πορεία, κοινωνικές αντιθέσεις, τοπικά κινήματα.

✓ Οικονομικά χαρακτηριστικά και τοπική οικονομία: οικονομική βάση, τοπικές επιχειρήσεις, θέση και καθεστώς της τοπικής οικονομίας στην ευρύτερη περιοχή

✓ Πολιτικά χαρακτηριστικά και τοπικές ηγετικές δυνάμεις: διαδικασίες ανάδειξης και συντήρησης, αποκλεισμοί, τοπικές εκλογές, εκλογικές συμπεριφορές.

¹ Αναλυτική βιβλιογραφία για τη διδακτική της ιστορίας βλ. στις ηλεκτρονικές σελίδες της ιστορίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.eled.auth.gr/historia/toppage1.htm

² Έχει εξαγγελθεί και προετοιμάζεται η οργανική ένταξη της τοπικής ιστορίας στα γυμνάσια της χώρας. Οι εκπαιδευτικοί πρόκειται να υποστηριχθούν στην προσπάθειά τους με τρία εγχειρίδια – οδηγούς του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, τα οποία βρίσκονται στη διαδικασία της ολοκλήρωσής τους.

³ Προσπάθεια σύνδεσης τοπικής ιστορίας και διδακτικής της ιστορίας βλ. στο Ρεπούση Μ., « Διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος* 101(2000), υπό έκδοση.

⁴ Βλ στο Βαϊνά Μ., *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αθήνα 1997, σ. 64, την κριτική που ασκείται στην άποψη από τον Beeck

⁵ Βλ. Κιτρομηλίδης Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1996, σ. 125-162

⁶ Η ανάπτυξη της τοπικής ιστοριογραφίας κατά τη διάρκεια του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα επισημαίνεται και ερμηνεύεται ως τάση ενίσχυσης της διαφοροποίησης περιοχών από το κέντρο και τη βασιλική εξουσία. Reinhard M., *L'enseignement de l'histoire et ses problèmes*, Παρίσι 1957, σ. 82-96 Τη μαζικότητα του φαινομένου κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα αποδίδουν οι Thuillier G. και Tulard J. στην ενίσχυση που λαμβάνει από την κεντρική εξουσία γιατί δεν θίγει τα δικαιώματα της βασιλείας. Βλ. Thuillier G. και Tulard J., *Histoire locale et régionale*, Παρίσι 1992, σ. 15-17

- ⁷ Για τη σχέση τοπικής και εθνικής ιστορίας βλ. Reinhard M., *οπ.π.*, σ. 82-96
- ⁸ Το πρωϊμότερο και πληρέστερο δείγμα τοπικής ιστορίας, η *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου* του Κυπριανού εκδίδεται στη Βενετία το 1788. Αναφέρεται στον Κιτρομηλίδη.
- ⁹ Κωνσταντίνος Κούμας, *Ιστορία των ανθρωπίνων πράξεων. Στο ίδιο*, σ 540
- ¹⁰ *Στο ίδιο*, σ. 123
- ¹¹ Δημαράς Κ. Θ., *Κ. Παπαρηγόπουλος*, Αθήνα 1986, σ. 57
- ¹² *Στο ίδιο*, σ. 321-322
- ¹³ Βλ. Γιαννόπουλος Γ., *Λογίμια Θεωρίας και Διδακτικής της ιστορίας*, Αθήνα 1997, σ. 148-149
- ¹⁴ Ο όρος μικρο-ιστορία –microstoria- επινοήθηκε για να σηματοδοτήσει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τις μάζες και τις κοινωνικές τάξεις στα άτομα. Συνδέθηκε με τις επεξεργασίες κύκλου ιταλών ιστορικών που συγκεντρώθηκαν, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, γύρω από το περιοδικό *Quaderni Storici*. Στα ελληνικά είναι μεταφρασμένο το έργο του πρωτοπόρου του κινήματος της μικρο-ιστορίας Carlo Ginzburg, *Το τυρί και τα σκουλήκια. Ο κόσμος ενός μωλινά του 16^{ου} αιώνα*, Αθήνα 1994
- ¹⁵ Leuilliot P., "Défense et illustration de l'histoire locale", *Annales, ESC* 1967, no 1, σ. 154-177
- ¹⁶ Βλ. επίσης Thuillier G. και Tulard J., *οπ. π.*, σ. 21-25
- ¹⁷ Οι Croix A. και Guyvarc'h D. υποστηρίζουν ότι κάθε νέα τοπική ιστορία είναι ταυτόχρονα και ολική ιστορία, *Guide de l'histoire locale*, Παρίσι 1990, σ. 22
- ¹⁸ Βλ. Noiriel G., *Qu'est-ce que l'histoire contemporaine?*, Παρίσι 1998, σ. 85
- ¹⁹ Skipp L., "Local History: A new definition and its implications", *Local Historian* 16(1981), 16, σ. 325-331
- ²⁰ Για τη Νέα Ιστορία, βλ. Λε Γκοφ Ζ. και Νορά Π., *Το έργο της ιστορίας*, 3 τόμοι, Αθήνα 1975. Επίσης Dosse F., *Η ιστορία σε ψίχουλα*, Ηράκλειο 1993
- ²¹ Skipp L., *οπ.π.*, σ. 325-331 & 392 - 399
- ²² Βλ. τη συγκριτική μελέτη του Dance E.H., *The place of history in secondary teaching (a comparative study)*, Συμβούλιο της Ευρώπης, Λονδίνο 1966, σ. 50-51. Από την έκθεση προκύπτει ότι οι περισσότερες χώρες μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν είχαν μέχρι τότε εντάξει τη συστηματική μελέτη της τοπικής ιστορίας στα Αναλυτικά Προγράμματα.
- ²³ Για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση βλ. Troux A., «L' histoire locale dans l' enseignement du second degré», *L'information historique* 3(1957), σ 130-132. Για το πρωτοβάθμιο σχολείο, βλ. Thévenin M., «L'histoire locale à l'école primaire», *L'école publique* 11(1953), σ 4-6
- ²⁴ Για το παρελθόν της τοπικής ιστορίας στην αμερικάνικη εκπαίδευση βλ. Metcalf F. D., Downey M., *Using Local History in the Classroom*, Τέννεσσυ 1982.
- ²⁵ Stanley Hall (ed.), *Methods of History study*, Βοστώνη 1885.
- ²⁶ Εθνικό Συμβούλιο για τις Κοινωνικές Επιστήμες, *Utilisation of Community Resources in the Social Studies*, Ουάσιγκτον 1938, στο *Using Local History in the Classroom*, σ. 4
- ²⁷ Madison Conference National Education Association's Committee, *στο ίδιο*, σ. 3
- ²⁸ Douch R., *Local history and the teacher*, Λονδίνο 1972, σ. 3-6
- ²⁹ *στο ίδιο*
- ³⁰ Για τη διδακτική της αφύπνισης βλ. Κόκκινος Γ., *Από την ιστορία στις ιστορίες*, Αθήνα 1998, σ. 382-395 Για τη θέση της τοπικής ιστορίας στο πλαίσιο της διδακτικής της αφύπνισης Luc J.N., *L'histoire par l'étude du milieu*, Παρίσι 1978.
- ³¹ *Στο ίδιο*,
- ³² Βλ. Ντούλας Χ., "Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας", *ΠΕΦ, Σεμινάριο 9*, σ. 88-107
- ³³ «Χρέη και δικαιώματα του εφόρου της παιδείας», Διάταγμα του Υπουργού Εσωτερικών Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα), 10ης Φεβρουαρίου 1925, στο Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Α' 1821-1894*, Αθήνα 1973, σ. 13

³⁴ Κείμενα Τσίριμπα, Γεωργούλη, Εξαρχόπουλου και Παπαμαύρου. Βλ. σχετικές εκδόσεις στο Γουστέρης Σ., *Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 45-46

³⁵ Εγκύκλιες Γ2/299/29.1.1990 και Γ2/563/15.2.1990

³⁶ "Η Χαλκίδα στον πόλεμο του '40", που οργανώθηκε από τα Αρχεία Νομού Εύβοιας αποτελεί υπόδειγμα αυτής της περίπτωσης. Οκτώ ενότητες υλικού συνοδευόμενες από σειρά ενδεικτικών ασκήσεων και δραστηριοτήτων με διαφορετικό επίπεδο δυσκολίας μεταξύ τους σχεδιάστηκαν για να εισάγουν τους μαθητές και τις μαθήτριες στον 'πόλεμο του '40 μέσα από την ιστορία της πόλης τους. Στην πρώτη ενότητα για παράδειγμα φάκελος υλικού με άρθρα του τοπικού τύπου του 40, μεταγενέστερη αρθρογραφία, τη σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Χαλκίδας, αλληλογραφία της εποχής του 40 απομνημόνευμα και αφίσα της εποχής αξιοποιήθηκε για να φωτίσει την αντίδραση των κατοίκων της πόλης της Χαλκίδας στον πόλεμο του 1940. Μια σειρά από δραστηριότητες σχεδιάστηκαν για να γίνει η επεξεργασία του παραπάνω υλικού

³⁷ "Μαθητεία στην ιστορία", *Μνήμων* 13 (1992), σ. 285

³⁸ Για την ελληνική πραγματικότητα σχετικά με την περιβαλλοντική εκπαίδευση βλ. Λεοντσίνης Γ., *Διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα 1996, σ. 31-39. Συμπληρωματικά, το 1996-97 υλοποιήθηκαν περίπου 3400 προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε σχολεία της Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης. Λειτουργούσαν επίσης (έως τις αρχές του 1999) 8 Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης που παρέχουν εκτός από εκπαιδευτικά προγράμματα 1-4 ημερών και επιμορφωτικά σεμινάρια ενώ έχει εξαγγελθεί η λειτουργία άλλων επτά κέντρων.

³⁹ Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης ΑΠΘ (εκδ.), Council Of Europe, *Η πόλη κάτω από την πόλη*, A heritage awareness project involving pupils from European Cities, Θεσσαλονίκη 1997. Βλ. επίσης την παρουσίαση του προγράμματος στο Ρεπούση Μ., *Εκπαιδευτικές διαδρομές στα ιστορικά μονοπάτια της πόλης της Θεσσαλονίκης*, *Θεσσαλονικέων Πόλις* 3 (Σεπτέμβριος 2000), υπό έκδοση.

⁴⁰ Αναφέρομαι εδώ στην κριτική της πιαζετιανής θεώρησης για την αδυναμία συγκρότησης ιστορικής σκέψης πριν από την εφηβεία, στη βάση των ερευνητικών δεδομένων που προέκυψαν από τις εργασίες των Donalson και Booth. Βλ. Donalson M., *Children's Minds*, Λονδίνο 1987, σ. 32-39 και 49-50. Επίσης Booth M., "Ages and Concepts. A critique of the Piagetian Approach to history Teaching" στο Portal C., *The History Curriculum for Teachers*, Λονδίνο 1987, σ. 22-38

⁴¹ Για τη σχέση αυτή βλ. Μαργαρίτης Γ., «Διδασκαλία της ιστορίας – Διδασκαλία της γεωγραφίας: τύχες κοινές» στο *EMNE*, *Η διδασκαλία της ιστορίας στη Μέση Εκπαίδευση*, Αθήνα 1988, σ. 98-106

⁴² Κοινωνικά μαθηματικά, κοινωνιοβιολογία, εθνοϊστορία, ψυχολογισσολογία. Αναφέρονται στο Le Goff J., *La nouvelle histoire*, Παρίσι 1988, σ. 36

⁴³ Βλ. τη διάκριση ανάμεσα στις γενεαλογικές έρευνες και στην ιστορία της οικογένειας στο Thuillier G., Tulard J, *οπ. π.*, σ. 89-93. Για τη διδακτική αξιοποίηση της οικογενειακής ιστορίας, βλ. Λεοντσίνης Γ., *Ιστορία – περιβάλλον και η διδακτική τους*, Αθήνα 1999, σ. 91-115

⁴⁴ Σύμφωνα με την έκφραση του Kirk Jeffrey "they enliven the study of history" στο «Write a history of your own family: further observations and suggestions" *The History Teacher* 7 (1974), σ. 365. Αναφέρεται στο Metcalf F. D., Downey M., *Using Local History in the Classroom*, *οπ. π.*, σ. 129

⁴⁵ Bitton D., "Family History: Therapy or Scholarship", *στο ίδιο*, σ. 130

⁴⁶ Προτείνονται άλλοτε θεματικές πιο ουδέτερες, άλλοτε, άλλες οικογένειες για τη μελέτη της οικογενειακής ιστορίας

⁴⁷ Βασίζεται στο Kyvig D. και Marty M., *Nearby History, Exploring the past around you*, Tennessee 1982, σ. 19-41

⁴⁸ Βλ. Αντωνιάδης Λ., *Η διδακτική της ιστορίας*, Αθήνα 1995, σ. 120